

FRANTIŠEK UDRŽAL, MLADOČESKÝ POLITIK 1896-1906

Miloš CHARBUSKÝ

Až dosud bezmála lehkomyšlný František Udržal vstupoval v polovině devadesátých let 19. století na českou politickou scénu s vyzrálým sebevědomím, jež mu nedovolovalo, aby se na ní smířil snad jen s rolí pouhého místního předáka. Chtěl se naopak dostat co nejdříve na její nejpřednější jeviště, a to jak v Praze, tak ve Vídni. V Čechách to pro něj znamenalo usilovat o vstup do jednokomorového zemského sněmu, i když jeho pravomoce valné nebyly. V rámci celého Předlitavska mířil zase do říšské rady, ale ne snad do její horní komory, jejíž členové byli výlučně jmenováni císařem. Lákala ho volená poslanecká sněmovna, která od prosincové ústavy z roku 1867 představovala v západní části rozlehlé podunajské monarchie nejvyšší zastupitelský sbor, rozhodující podstatnou měrou o bytí či nebytí vládních sestav a zároveň disponující rozsáhlými zákonodárnými kompetencemi.

Při naplňování svého předsevzetí ovšem dolnoroveňský rodák narážel na své mládí. Možnost volit sice na základě příslušného ústavního ustanovení získal po dosažení už dvaceti čtyř let, zato na poslanecké křeslo, ať již zemské nebo říšské, mohl dosáhnout až po završení třicítky. Jistěže ho to upřímně hnětlo, nicméně jeho starší sestra Marie na tom společně se všemi dalšími ženami habsburského soustátí byla mnohem hůře, poněvadž pro ni dokonce i povolené politické aktivity byly zcela nepřístupné.

Netrpělivý Udržal se zároveň musel smířit s tím, že mu platné volební řady vlastně předurčují, o čí přízeň by měl při volbách usilovat. Rozdělovaly totiž voliče do čtyř skupin - kurií, z nichž tři mu byly v podstatě uzavřené: velkostatkářská, obchodních a živnostenských komor, stejně jako městských obcí. Jeho původ, bydliště i dosažené vzdělání ho naopak důtklivě nabádaly, aby se mu odrazovým můstkem pro dosažení vrcholné mocenské kariéry staly venkovské obce.¹⁾

1) Volitelnost do českého zemského sněmu i poslanecké sněmovny říšské rady, stejně jako jejich kompetence obsahovaly četné další zásady a nuance,

Vzhledem k věku nebylo tudíž Udržalovi příliš platné, když roku 1895 ukončil v Praze po šestiletém funkčním období svoji činnost zemský sněm. Přesto se zapojil do předvolebního klání, které předcházelo vlastním volbám, vypsaným na 20. až 26. listopad. Hned od jarních týdnů se ve venkovských obcích svého rodného kraje začal objevovat na schůzích čtyřiašedesátiletých a starších rolníků, platících ročně nejméně pět zlatých přímých daní, poněvadž ti zatím jako jediní mohli z venkovského obyvatelstva vysílat do zastupitelských sborů prostřednictvím volitelů své mluvčí. Chtěl se bezprostředně seznámit s jejich náladami, aby jim mohl vyjít vstříc, až se mezi nimi bude ucházet o vyslání do poslanecké sněmovny, která se měla obměnit nejpozději v roce 1897.

Z názorů, vyslechnutých na schůzích venkovských voličů pardubického, přeloučského a holického okresu, také Udržal vycházel, když zvažoval, v barvách jaké strany byl měl asi v blízkém čase kandidovat. Z existujících mu byla bytostně cizí sociální demokracie, takže mu ani nevadilo, když jí volební řady svými důsledky znemožňovaly účast ve volbách. Výběr mezi dvěma dalšími silnými stranami mu potom usnadňovaly právě zaznamenané názory rolníků. Proto se u něho nejednalo o lacinou synovskou vzpouru proti otci, pokud si svoji politickou budoucnost nechtěl spojovat s jeho staročeskou Národní stranou.²⁾ Ta koneckonců již v předchozích zemských volbách ztratila na Pardubicku pověst neporazitelnosti ve prospěch mladočeského kandidáta, byť si na největší radnici oblasti výsadní postavení nadále uchovávala,³⁾ stejně jako v pražské sněmovní budově v poměru pětapadesáti svých mandátů vůči dvačtyřiceti svobodomyšlným.

Nyní však stoupenci stárnoucího Františka Ladislava Riegra⁴⁾ již vzhledem k nepružnosti stranického vedení neměli téměř nikde pevnou půdu pod nohama. Nicméně ani jejich očekávaná porážka nemohla Udržalovi usnadnit budoucí mocenský vzestup. S nelibostí si uvědomoval, jak vůdcům obou táborů soupeřících o přízeň venkova cize zní myšlenka, že by “rolníky mohl zastupovat dobře jen rolník”.⁵⁾ Vždyť až dosud při výběru

jimiž se vzhledem k obsahovému zaměření předkládané práce nemůžeme věnovat. Podrobněji k nim např.: Schelle, K.: Kapitoly z dějin státní správy, Brno 1992, str. 5-15.

2) Obdobně třeba otec pozdějšího nejpřednějšího představitele českého agrárního hnutí Antonína Švehly byl staročech.

3) Srovnej Charbuský, M.: Pardubičtí starostové II.-VIII., Radniční zprávy Magistrátu města Pardubic, č. 3-6 1997, č. 1-3 1998.

4) František Ladislav Rieger byl v dané době již více než sedmdesátiletý. Narodil se roku 1818 a zemřel 1903.

5) Zmíněný názor tlumočil F. L. Rieger ve svém dopise z 20. října 1884 spolustraníkově dr. Mattušovi. Citováno podle Dostál, V.: Agrární strana, Atlantis 1998, str. 18.

svých poslaneckých kandidátů dávali zcela jednoznačně přednost lidem, kteří svoji důstojnost umocňovali nejrůznějšími vysokoškolskými diplomy a tituly. V rámci svobodomyšlné strany se tak dokonce dělo za přímé podpory Zemské selské jednoty, založené původně pod názvem Selská jednota pro Království české roku 1889 a obnovené po následném ročním zákazu činnosti s připomenutým pojmenováním.

Bylo tudíž doslova vodou na mlýn Udržalovým vyhlídkám, když se Jednota s příchodem roku 1895 pod vedením Alfonse Štastného⁶⁾ vzepřela mladočeským předákům požadavkem, aby při výběru kandidátů na zemské poslance upřednostnili pro venkovské obce skutečné rolníky. Navíc jim chtěla pravděpodobnost zvolení zvýšit tím, že by se svobodomyšlná strana zasadila o prosazení přímého volebního práva zemědělců. Lidé kolem bratří Grégrů⁷⁾ ovšem ve své většině na zmíněné požadavky slyšet nechtěli.

Vyhrocující se vztah mezi vedením mladočechů a Zemské selské jednoty vedl za Udržalovy pozornosti k tomu, že její člen Jan Rataj neváhal vystoupit ze stávajícího mladočeského poslaneckého klubu v zemském sněmu. A nejen to. Spolu s Alfonsem Štastným podnítil, aby se jejich stoupenci pod hlavičkou samostatné hospodářské strany začali okamžitě představovat coby výluční tlumočníci zájmů rolnictva. Odpovídal tomu též volební program, přijatý jimi hned 28. dubna 1895. Jeho tvůrci si sice uvědomovali, že za sebou nemají žádnou organizační a členskou základnu, přesto se chtěli pustit do otevřeného boje se zavedenými stranami. Rozhodli se tudíž vyslat do předvolebního boje mluvčí alespoň v oněch venkovských okresech, v nichž by snad ostatní dvě strany nenavrhly za možné poslance rolníky.⁸⁾

Bouřlivé střetávání mladočeských předáků s mluvčími Jednoty vyostřovalo rovněž průběh schůzí, na nichž Udržal nabýval svých prvních politických ostruh. Dokladem toho byl pardubický sjezd všeho východočeského rolnictva, který se sešel 28. dubna. Marně se na něm stoupenci dosavadního poslance JUDr. Aloise Koldinského snažili obhajovat jeho předchozí

6) Alfons Štastný se narodil 19. dubna 1831 v Štětkni u Strakonice. V roce 1855 převzal statek rodiny v Padařově u Tábora a věnoval se propagování a organizování agrárního hnutí v Čechách. Zemřel 8. listopadu 1913 v Padařově.

7) Eduard Grégr (1827-1907) a Julius Grégr (1831-1896) spoluzakládali roku 1874 stranu svobodomyšlnou a patřili ve sledované době stále ještě k jejím vlivným činitelům.

8) Ke vztahu Zemské selské jednoty k mladočeské straně při zemských volbách 1895 podrobněji [Frankenberger, O., Kubíček, J.O.](#): Antonín Švehla v dějinách Československé strany agrární, Praha 1931, str. 62-63.

působení.⁹⁾ Naprostá většina z účastníků naopak vůči němu měla zcela otevřené výhrady. Vyplyvaly z toho, že se za každoročně opakujících se sporů mezi pěstiteli cukrové řepy a majiteli cukrovarů nepostavil za své voliče.¹⁰⁾ Ti se navíc začali okamžitě dožadovat vlastního kandidáta na uvolněné poslanecké křeslo. Neměl jím být nikdo jiný, nežli majitel velkého statku ve Svinčanech Josef Komárek, jehož uznávali už coby okresního starostu Přeloučska.¹¹⁾

Mladočeské vedení pod tlakem nálad vesnických voličů i zmíněného rozhodnutí skupiny rolnických předáků seskupených kolem Alfonse Šťastného změnilo svůj dosavadní postoj a ve většině venkovských volebních obvodů nakonec do zápasu o poslanecká křesla přece jenom vyslalo rolníky. František Udržal to sice zaznamenal, ale bylo mu to málo. S ohledem na vlastní zájmy potřeboval, aby se nejednalo pouze o účelově jednorázový akt, na který by se mohlo po volbách zase klidně zapomenout. Nikoli náhodně proto již 10. listopadu 1895 podal návrh, aby v rámci svobodomyšlné strany byla založena východočeská zemědělská jednota, sdružující zájemce z řad rolnictva. Na vážnosti svému podnětu dodal tím, že ho na příslušné schůzi předestřel společně s okresním pardubickým starostou Janem Markalousem.

Při své cestě na politické výsluní se totiž Udržal nechtěl zdržovat čekáním na to, až snad dozraje silná, vpravdě svébytná agrární strana. Oporou se mu na ni mělo naopak stát pevné zázemí mladočechů. Správnost dosavadních úvah mu přitom potvrdily výsledky zemských voleb. Staročechům přisoudily pouhé tři mandáty, zato vítězně z nich vyšlo třicet osm rolnických kandidátů, přičemž až na Šťastného a Rataje byli všichni tlumočníky názorů svobodomyšlné strany. Tím spíše se musel snažit, aby ho její pražské ústředí vzalo vůbec na vědomí a v potřebný čas jej zařadilo na svoji volební kandidátku.

S myšlenkou vytvořit v rámci mladočeské strany nátlakovou skupinu zemědělců nepřišel tehdy Udržal ovšem sám. Stejně jako on uvažoval rovněž

9) JUDr. Alois Koldinský se sice narodil v Jezbořicích na Pardubicku, ale po dokončení právnických studií žil trvale na Smíchově – čtvrti dnešní Prahy, kde byl dokonce roku 1906 zvolen starostou.

10) K průběhu předvolebních schůzí srovnej Sakař, J.: Dějiny Pardubic nad Labem, I, Pardubice 1920, str. 255.

11) Okresní samospráva se z českých zemí uplatňovala pouze v Čechách, přičemž okresního starostu na základě zemského zákona z 25. července 1864 volilo na dobu tří let volené okresní zastupitelstvo. Úřadu se ovšem mohl ujmout až po potvrzení císařem.

sedlák z Kněževse Stanislav Kubr.¹²⁾ Tomu se dokonce již 9. února 1896 podařilo na pražské poradě pozvaných zástupců zemědělských spolků prosadit usnesení o založení Středočeské selské župy, která by sice tlumočila požadavky rolnictva, ale nadále by zůstávala v pevném organizačním svazku s mladočechy.

Ke stejnému výsledku chtěl za podpory Neodvislých listů, tiskového to orgánu svobodomyšlné strany ve východních Čechách, dospět vbrzku též František Udržal. Svolal tudíž na 24. května 1896 ustavující schůzi Politické selské jednoty pro okresy Pardubice, Přelouč a Holice. Jeho počín ovšem narazil na soustředěný odpor těch rolnických činitelů, kteří zamýšleli budovat samostatnou agrární stranu. Prostor k tlumočení jejich názorů jim s netajenou radostí poskytoval staročeský oblastní časopis Pernštýn. Na jeho stránkách si třeba 9. července 1896 A. Šťastný na sobě kladené otázky odpovídal: “Co učinila vůbec strana mladočeská pro zachování stavu selského? Nic. Co učinila pro proletarizování stavu jeho? Vše.” Z uvedeného potom upřímně vyvozoval: “My nepotřebujeme politické spolky mladočeské, ty máme v klubech mladočeských...”. Na milost ovšem v obsáhlé stati nebral ani případné zakotvení rolníků u staročechů, neboť své novinářské brojení kazatelsky uzavíral: “Jenom vyproštěním se ze jha stran politických může stav selský získat.”¹³⁾

Šťastného protivník nicméně na jeho vývody, jak založená Politická selská jednota bude “pro stav selský mrtvě narozené dítě”, nijak nedbal. Naopak pokračoval v zápase o její úřední uznání, až se jí ho také 25. října 1896 dostalo. Avšak jejím bezprostředním řízením se nemínil zabývat a tak byl do jejího čela zvolen Jan Markalous. Společně ji přitom chtěli dodat na životaschopnosti tím, že podporovali snahu středočeských rolnických předáků sdružit pod ochranou mladočeské strany celou rolnickou politickou reprezentaci, včetně té části, která zůstávala věrná staročeskému táboru.

Oba dva se tak v povánočním 27. prosinci 1896 spolu s dalšími téměř třemi tisíci rolníky zúčastnili ustavujícího sjezdu Sdružení českých zemědělců, jemuž místodržitelství z moci státní správy hned v následujícím roce povolilo 24. ledna činnost. Zato soupevníci Alfonse Šťastného se zmíněnému jednání s kritikou vyhnuli, poněvadž se oprávněně obávali, že se na něm ještě ani zdaleka neprosadí nutnost poznání ustavit pro rolnictvo vpravdě myšlenkově i organizačně zcela jedinečnou stranu.

12) Stanislav Kubr se narodil roku 1862 a zemřel při železničním neštěstí v roce 1908.

13) Pernštýn, 9.července 1896.

Při rozdělování funkcí v ustaveném Sdružení se František Udržal nestavěl do cesty těm, kteří na ně chtěli přednostně dosáhnout. V podstatě jenom přihlížel, jak se jeho předsedou stal za mladočechy zvolený Stanislav Kubr a jedním ze dvou místopředsedů staročech Antonín Švehla starší. Stejně tak mu nevadilo, že se do tiskových orgánů prosadili jiní, zejména Emanuel Hrubý a Jan Antonín Prokůpek.¹⁴⁾ Svoje poslání totiž viděl především v poslaneckém působení a nikoli ve vyřizování běžných stranických záležitostí nebo snad v každodenní novinářině.

Udržalova tužba se začala naplňovat v roce 1897. Bylo mu jednatřicet let, když dostal coby rolnický kandidát od svobodomyšlné strany důvěru, aby její barvy obhajoval v předvolebním klání ve venkovských obcích šesti soudních okresů, a to Chrudim, Hlinsko, Nasavrky, Pardubice, Holice a Přelouč. Nechtěl se přitom spoléhat pouze na volební poslušnost mladočeských příznivců. Přestože neměl protikandidáta, začal již od sklonku zimy i koňmo objíždět své možné voliče, jímž zaplacení čtyř zlatých příjmých daní umožňovalo rozhodovat o složení poslanecké sněmovny.¹⁵⁾ Upoutával je už svou vznosnou, ale stále ještě pružnou postavou, navíc zpravidla vzrůstem převyšující všechny ostatní účastníky schůzí. Pozornost k sobě strhával rovněž zvučným hlasem, jímž svým slovům dodával na přesvědčivosti.

Předvolební snažení přineslo rodáku z malé východočeské vsi žádoucí ovoce. Tři sta padesát získaných hlasů ho vyslalo do vytoužené Vídně. Poprvé se tedy mohl v honosném svatoštěpánském dómu zúčastnit slavnostní bohoslužby, tradičně zahajující jednání poslanecké sněmovny. Navíc se výraznou podporou voličstva zařadil mezi mladočeskými poslanci k nejváženějším, byť byl mezi nimi nejmladší. Vždyť z jeho záhy nejbližších přátel získal Karel Kramář ve svém rodném kraji jen o něco více hlasů a Bedřich Pacák na Čáslavsku a Chotěbořsku zase o pět méně.¹⁶⁾

Mužný Udržal brzy k sobě také upoutal zraky celé dolní komory parlamentu, složené z celkem sedmnácti různě početných poslaneckých klubů. Stalo se tak poté, co se ministerský předseda polský hrabě Kazimír Badeni

14) K ustavujícímu jednání Sdružení podrobněji Dostál, V.: cit. dílo, str. 21.

15) Snížení majetkového censu u voličů venkovských obcí bylo v souladu s Badeniho volební reformou ze 14. června 1896. Ta k dosavadním kuriím vymezila pro parlamentní volby ještě pátou, v níž bylo zavedeno všeobecné hlasovací právo pro muže starší 24 let. Byla však dokladem nerovného volebního práva, neboť v ní bezmála 5,3 miliónu občanů volilo pouze 72 poslanců, zatímco kolem pěti tisíc voličů velkostatkářské kurie o třináct více.

16) Podrobný přehled volebních zisků poslanců zvolených v kurii venkovských obcí přinesl východočeským čtenářům například oblastní list Pernštýn, a to 25. března 1897.

odhodlal svými výnosy z 5. dubna 1897 řešit jazykovou otázku v Čechách, a to uznáním rovnocennosti českého jazyka s němčinou ve vnitřním úřadování správních orgánů s předpokladem, že od 1. července 1901 budou všichni státní úředníci prokazovat znalost obou zemských jazyků. Okamžitě se totiž proti nim zvedla doslova štvavá vlna odporu německých nacionalistů, z nichž zejména Karl Herrmann Wolf z Trutnova neváhal v poslanecké rozpravě o češtině hovořit jako o “idiomu méněcenného českého národa”.¹⁷⁾

Vědom si svých šermířských schopností vyzval bez váhání František Udržal podle sebe až příliš opovážlivého Wolfa na souboj. Ten si sice o několik dní později troufnul změřit si své síly v šermu se samotným předsedou vlády, jehož urazil výkřikem “Schuft!” – “Padouchu!”, ale na východočeského rodáka se necítil a raději svůj výrok odvolal. Stejně potom ztratil před hlavní postavou našeho zájmu odvalu další německý poslanecký křikloun dr. Pessler. Než by vzal do ruky sečnou zbraň, tak na naléhání manželky raději odprosila všech 171 poslanců za to, že v rozpravě pro něj za projevenou podporu Badeniho vlády nebyli nikým jiným, nežli zlovolnými padouchy.

Hned v prvních týdnech svého poslancování se tedy rozhodným svým vystupováním Udržal v parlamentním světě úspěšně zviditelněl. Nepřál si však zmizet ani z povědomí domácí politické veřejnosti. Nebránil se tedy, když byl vyslán domů na různé akce, odehrávající se pod hlavičkou mladočeské strany. Již 22. srpna 1897 ho proto oblečeného v černé vlastenecké čamaře, kabátě zapínajícím se na ozdobné knoflíky a šňůry, přivítala družička v Brandýse nad Orlicí na slavnosti, při níž měl odhalit desku na domě, na jehož místě kdysi stával mateřský zámek Karla staršího ze Žerotína.¹⁸⁾

Obdobně stanul muž s pečlivě pěstěným vousem na vyzdobené tribuně 15. září 1897. Tentokrát v řadě s dalšími dvanácti říšskými a zemskými poslanci, aby nedaleko Pardubic na úpatí Kunětické hory podpořil padesátitisícový tábor lidu. Mezi jeho řečníky se sice nezařadil, přesto přítomní viděli, kterak hlasováním podpořil rezoluci, v níž se mladočeským slovníkem zavazovali, že své požadavky budou veřejně vyhlášovat potud, pokud “státoprávní poměr české koruny v duchu nové doby, rovnosti a volnosti všech stavů i národů dle práva a spravedlnosti nebude uspořádán”.¹⁹⁾

17) Atmosféru zmíněných soubojů přiblížil později Udržalovým obdivovatelům Tvarůžek, L.: Troška starších vzpomínek, Východočeský republikán, 3. ledna 1936.

18) Karel starší ze Žerotína (1564-1636) byl sice moravským šlechticem bratrského vyznání, ale v letech stavovského povstání 1618-1620 zůstal věren habsburskému rodu.

19) Pernštýn, 15. září 1897.

Ačkoli si Udržal otevřel dveře do světa velké politiky dovedným využitím svého rolnického původu, sami jeho rodiče již přestali doufat, že by se snad někdy z něho stal skutečný hospodář. Pod dojmem toho neváhali právě roku 1897 vložit původní udržalovský grunt do rukou mladšího syna Václava, jenž se tehdy coby osmnáctiletý oženil s Kateřinou Michalcovou, původem ze sousedního statku. Svého nejstaršího mužského potomka tím sice nevydělili, neboť na něj současně převedli již dříve zakoupenou usedlost čp. 25 i matčin majetek čp. 113, nicméně nemohli počítat s tím, že by se okamžitě ujal jejich správy.

Jak dobře rodiče znali svého Františka, potvrdil hned následující rok. Skutečně se nemínil vzdát politické dráhy, ba naopak šel po ní stále pevnějším krokem. Získal si totiž natolik důvěru vedení mladočeské strany, že ho v roce 1898 vyslalo na Lounsko, aby se pod horami Českého středohoří pokusil uspět při zemských volbách. Byla to pro něj vlastně čestná výzva, poněvadž v dané oblasti předchozího roku kandidoval do říšské rady úspěšně samotný Eduard Grégr. Kromě jiného i díky své obdivuhodné výřečnosti mu nezůstal nic dlužen, takže coby poslanec začal od onoho roku zasedat už nejen ve vídeňském parlamentu, ale rovněž v pražském zemském sněmu.

Na obou poslaneckých scénách stál Udržal plně za svou svobodomyšlnou stranou. Neváhal ji ovšem podporovat též ve svých mimoparlamentních vystoupeních. Dokladem toho je jeho snaha ovlivnit usnesení sjezdu rolnictva českého východu. Pod dohledem nevalně zachovalého hradu na Kunětické hoře se 12. června 1898 zastal především mladočeského ministra financí v Thunově vládě Josefa Kaizla,²⁰⁾ jemuž se prý “zvyšování daně nemá tak zle vykládati”. Jak málo ovšem v tomto případě ovlivnil přítomné, to dosvědčila přijatá rezoluce. Ve svém čtvrtém bodě totiž mnohoslovně uváděla: “Sjezd rozhodně prohlašuje se proti navrhovaným zvýšením daní konsumních, zejména proti zvýšení daní z cukru, z piva a z lihu, jelikož tím nejen zdraží se pro každou domácnost veledůležitě potřeby, nýbrž i konsum výrobků těch a tím též spotřeba surovin klesne a jelikož království české na zvýšení tom nepoměrným podílem bude postiženo.”²¹⁾

Výhrady venkova vůči mladočeskému postupu na hospodářském poli se nakonec spoluzasloužily o to, že tři dny po Udržalových třiatřicátých narozeninách byla 6. ledna 1899 na pražském Slovanském ostrově v závěru valné hromady Sdružení českých zemědělců založena agrární strana a to

20) Josef Kaizl byl ministrem vlády hraběte Františka Thuna po celou dobu jejího působení, tedy od 7. března 1898 až do 2. října 1899.

21) Pernštýn, 12. června 1898.

především zásluhou Stanislava Kubra a Karla Práška.²²⁾ Ti skutečně její ustavení odůvodňovali hlavně tím, že vláda ani stávající politické strany dostatečně dosud nehájily zájmy středního rolnického stavu. V závěrečném sjezdovém svolání proto dali najevo, že nová strana "... zvláště hájiti bude zájmy středního stavu tohoto". Zároveň však zdůraznili, jak přitom nebude zapomínat "povinností svých oproti ostatním stavům českého národa a celému českému národu vůbec".²³⁾

Vpravdě ucelený program hospodářsko-politický si ovšem agrární strana ještě vypracovat nedokázala. K jeho formulaci ji nesporně chyběly kromě jiného takové rolnické osobnosti, jakou třeba představoval Alfons Šťastný, jenž zůstal se svou Zemskou selskou jednotou mimo její řady. Byla to nakonec právě chybějící koncepčnost pro další činnost, která umožnila Františku Udržalovi, aby si nepostavil otázku, zda by do nové strany měl vstoupit. Zůstal věrný mladočechům, o nichž i do budoucna předpokládal, že mu jak svým organizačním zázemím, tak myšlenkovým potenciálem umožní setrvat na poslaneckém výsluní.

Vějíř českých politických stran se však dále rozvíjel. Jeho součástí již od dubna 1898 byla Klofáčova národně sociální strana a od února následujícího roku též Aloisem Rašínem a A. J. Sokolem založená radikálně státoprávní strana.²⁴⁾ Ze starších sice staročeská již na lesku téměř zcela ztratila, zato sociálně demokratická nabývala na stále větší síle.²⁵⁾ S výjimkou Riegrovy Národní strany se sice obracely zpravidla na jednotlivé složky městského obyvatelstva, nicméně svými požadavky na zrušení kuriového systému vystavovaly Udržala nebezpečí, že i ve svých venkovských oblastech bude muset čelit nástupu jejich členů. Tím spíše chtěl zůstat na očích veřejnosti coby odvážně nesmlouvavý český politik.

22) Karel Prášek, narozený 4. února 1868 v Řivni u Nových Benátek (nyní Hřivno u Benátek nad Jizerou), byl v letech 1901-1908 za agrární stranu říšským poslancem, od 9. listopadu 1907 do 15. listopadu 1908 ministrem krajanem. V Československé republice byl ministrem zemědělství (14.XI.1918-16.IX.1920) a od 26.X.1920 až 14.II.1924 předsedou senátu Národního shromáždění. V důsledku tzv. lihové aféry se rozešel se stranou, jíž spoluzakládal. Po volebním neúspěchu jím založené České strany agrární a konzervativní odešel r. 1925 z politického života. Zemřel 13. února 1932.

23) Citováno podle Nožička, J.: Počátky rolnického spolčování, Praha 1939, str. 90.

24) Vedle jmenovaných stran byla již předtím třeba 4. dubna 1897 ustavena A. Hajnem a A. Čížkem Radikální pokroková strana.

25) Československá sociálně demokratická strana dělnická byla založena 7. dubna 1878. Po organizačním sjednocení všeho dělnictva v Rakousku na heinfeldském sjezdu (30.12.1888-1.1.1889) byla opět jako samostatná uznána

Svoje předsevzetí mohl naplnit zcela bezprostředně. Pád Thunovy vlády, způsobený 2. října 1899 mimojiné i radikálním křídlem svobodomyslné strany, umožnil, aby její přechodná nástupkyně vedená hrabětem Clary-Aldringenem vrátila řešení jazykové otázky v Čechách dokonce před stav Badeniho reformy. Německo český spor se tím ovšem vyostřil nejen v potyčky odehrávající se v ulicích měst, ale také v poslanecké sněmovně. K ničení jejího zařízení sice tentokrát nedošlo, ale slovní přestřelky v ní nabývaly na důrazu, až nám již známý Wolf na adresu českých poslanců urážlivě zvolal „Die tschechischen Bluthunde“. Svoji kurážnost ovšem zcela pozbyl, když mu právě Udržal dal na vybranou, zda pro souboj zvolí rapír, těžkou šavli či snad pistoli a velmi ochotně své nařčení odvolal.²⁶⁾

Na samém sklonku 19. století nicméně Udržal nežil ve Vídni pouze politikou. Zejména s dalšími starými mládenci, třeba Bedřichem Pacákem, navštěvoval též mnohé podniky, poskytující mužům jejich věku a postavení patřičné rozptýlení. K dosavadnímu svému způsobu života se sám zakrátko dokonce i přiznával, když v lednu 1901 své nastávající choti vcelku bez výčitek potvrzoval: „Ano, slečno Mařenko, měl jsem příležitost jako jen velmi málo lidí setkat se s plnými tucty dam a řeknu po svém způsobu upřímně, že jsem se této příležitosti, vyjímaje nejbližší okolí svého rodiště, nikdy nevyhýbal, nýbrž naopak...“²⁷⁾ Podobně si dokázal vyšetřit čas pro utužování tělesné zdatnosti, a to nejen své. Pro všechny české poslance neváhal založit sportovní klub, v němž by se mohli věnovat atletice a pod jeho osobním vedením rovněž šermu. Přitom své žáky při výuce rozhodně nešetřil, poněvadž Karel Kramář přestal do klubu chodit poté, co ho podle něj až nešetřně svou zbraní zasáhl.

Vídeňské prostředí nabízenými možnostmi na poli parlamentním, kulturním a vůbec společenském Udržala natolik pohlcovalo, až se začal vzdalovat nejhavějším událostem v Čechách. Bezprostředněji se ho nedotkla dokonce ani hilsneriáda, rozněcující v nich od domněle rituální vraždy Anežky Hružové v Polné na velikonoce 1899 neoprávněně protižidovské vášně. Nepodpořil tudíž při jejich tlumení T.G. Masaryka, současně se však nesnížil k tomu, aby je pomáhal rozdmýchávat, přestože jiní tím získávali v očích veřejnosti nesporný respekt.²⁸⁾

roku 1893. Při volbách do říšské rady 12. března 1897 získala v českých zemích v páté, všeobecné volební kurii pět mandátů.

26) K uvedenému souboji viz Morávková-Udržalová, L.: Naše Roven, Vyšehrad 1998, str. 24.

27) Morávková-Udržalová, L.: cit. dílo, dopis F. Udržala z 19. ledna 1902, str. 38.

28) Protižidovské kampaně byly v uvedené době příznačné pro značnou část evropského veřejného mínění. Velmi vyhraněné podoby nabyly např. od

Jakoby bezstarostný život ve Vídni měl však Udržalovi zanedlouho skončit. Již 7. září 1900 byla říšská rada v důsledku i nesouhlasu českých poslanců s Körberovou osnovou jazykových zákonů rozpuštěna, přičemž k obnovení její činnosti mělo dojít až po volbách vypsanych na základě alespoň částečně reformovaného kuriového systému na dny 12. prosince 1900 až 18. ledna 1901. Ostřílený poslanec nechtěl ani zdaleka o svůj mandát přijít, a proto ho začal s plným nasazením obhajovat. Byl přitom už natolik známou osobností, že si ani agrární strana, posílená od 28. října 1900 vstupem Šťastného Zemské selské jednoty do svých řad, netroufala vůči němu poslat protikandidáta, byť již měla na Pardubicku pevně zapuštěné kořeny, neboť i jeho někdejší spojenec v Politické selské jednotě Jan Markalous ji zde pomáhal zakládat.

S rozhodností vedená předvolební kampaň vynesla 8. ledna 1901 Udržalovi 326 hlasů. Za svoji stranu se tak mohl společně s dalšími dvaa-padesáti kolegy znovu zapojit do parlamentního dění. To do budoucna neslibovalo bezkonfliktnost. Zdrojem napětí byla již skutečnost, že se do poslanecké sněmovny dostalo tolik národnostně a ideologicky různorodých stran, až nebylo možné sestavit trvalejší a zejména funkční vládní většinu.²⁹⁾ Nezdarem přitom skončil též pokus mladočeského vedení vytvořit alespoň z českých stran jednotný poslanecký klub. Mimo jeho řady chtělo třeba zůstat rovněž pět poslanců, zastupujících na říšské radě nedávno utvořenou agrární stranu.³⁰⁾

Roztržštěnost domácího politického tábora se zanedlouho potvrdila velmi hmatatelně. Jen co byl po zákonem vymezené šestileté činnosti 25. srpna 1901 rozpuštěn sněm království, začalo o zastoupení v něm zápasit samostatně devět českých politických stran.³¹⁾ František Udržal měl svůj mandát obhajovat na Lounsku, přičemž se na svou kampaň začal pečlivě připravovat hned v létě lázeňským pobytem na Křivoklátsku a v Bohdanči u Pardubic, aby si dal do pořádku oslabené hlasivky a překonal hlásící se

r. 1894 ve Francii v souvislosti s obviněním důstojníka židovského původu A. Dreyfuse ze špionáže. Ten však byl právě v roce 1899 amnestován, když v předchozích letech na jeho obhajobu vystoupili spisovatelé E. Zola, A. France a další osobnosti.

29) V novém parlamentu působil např. polský klub (63 členů), mladočeský (53 členů), německé lidové strany (48 členů), německé pokrokové strany (31 členů), ústavověrného velkostatku (30 členů) atd.

30) V porovnání s F. Udržalem získali agrární poslanci: S. Kubr a E. Hrubý – 232 hlasů, K. Prášek – 275, A. Zázvorka – 215 a J. Rataj – 355.

31) Vedle stran oslovujících české obyvatelstvo usilovaly v Čechách o hlasy voličů též německé strany, z nichž byla nejsilnější liberální, nacionálně radikální a lidová.

příznaky revmatismu. Při získávání hlasů potom zejména argumentoval tím, že coby zemský poslanec bude nadále přispívat k ustavování melioračních družstev, které byly pro venkov s dosud převážně neregulovanými břehy potoků a řek velmi důležité.

V říjnu vyhlášené volební výsledky přinesly Udržalovi zadostiučinění, poněvadž své místo v zemském sněmu s přehledem obhájil. Avšak jeho mladočechům bylo ztracených dvacet tři poslaneckých křesel výrazným varováním. Zato agrární strana hned na poprvé získala v nejvyšším českém zastupitelském orgánu jednadvacet mandátů, a to od venkovských voličů, kteří svým postupem dali nepokrytě najevo, že se již nemíní spokojovat s všeobecnými frázemi mladočechů o podpoře svých požadavků.

Očividně posílená agrární strana si na venkově chtěla i propříště zajistit úspěchy v říšských a zemských volbách. Z podnětu rolníků V. Novotného z Roztoklat nebo ze Svojsic na Pardubicku pocházejícího J. Feldmanna a dalších se začala zasazovat o založení profesní organizace nejsilnějších zemědělců - Ústřední jednoty řepařů. Ta by s její podporou měla potom hájit jejich zájmy vůči nesmlouvavému cukrovarskému kartelu. Myšlenka to byla natolik přitažlivá, až získala podporu nejen všech venkovských stoupenců strany agrární, ale též naprosté většiny svobodomyšlné. František Udržal si toho byl plně vědom. Nebylo tedy divu, když se 8. května 1902 vydal na pražský Žofín, kde se zúčastnil ustavující schůze Jednoty. Mezi téměř dvěma tisíci rolníky se rozhodně neztratil. Neváhal dokonce podniknout kroky k tomu, aby byl zvolen do předsednictva ustavené organizace. Coby mladočech se v něm nakonec sešel s předními agrárními činiteli. Kromě jiných též s devětadvacetiletým Antonínem Švehlou, jenž se mezi nimi stával nejvýraznější osobností.³²⁾

Rozhodnutí Františka Udržala vstoupit do Ústřední jednoty řepařů a nechat se zvolit do jejího vedení svědčilo o jeho schopnosti reagovat na nálady venkova. Poznával je zejména na četných schůzích zemědělců rodného kraje, rovněž tak při vídeňských setkáních s deputacemi, přicházejícími za ním z východních Čech. Jen během února 1902 třeba přijal jejich členy, vyslané za ním z Chrudimska a Pardubicka. Navíc se v témže měsíci ještě s desetičlennou delegací z Holic zúčastnil v hlavním městě Předlitavska pohřbu cestovatele dr. Emila Holuba.³³⁾ Více než mnozí další mladočeští

32) Ke Švehlovu (1873-1933) rodinnému zázemí i jeho celkovému politickému působení vyšla celá řada souhrnných publikací a dílčích studií. O tom, jak ho bezprostředně po úmrtí vnímalo samo vedení agrární strany, srovnej kol.: Na paměť Antonína Švehly, Praha 1933.

33) Emil Holub (1847-1902) pocházel z východočeských Holic a ve své době se proslavil objevitelskými cestami po jižní Africe z let 1872-79 a 1883-87.

politikové si proto mohl uvědomovat, co především na hospodářském úseku tíží rolnictvo a čeho se v důsledku toho dožaduje.

Od každodenní poslanecké práce stejně jako od činnosti v Jednotě řepářů však Udržala právě v tomto období do jisté míry odváděla snaha uspořádat si své soukromí. Bylo to na jaře roku 1901, co mu byla v průběhu východočeského tábora lidu, konajícího se u Slatiňan na Chrudimsku, představena sedmnáctiletá chovanka nedaleké stěžerské hospodářské školy Marie Pýchová. Přestože byla o šestnáct let mladší, nabyl přesvědčení, že by pro něj mohla být nejvhodnější manželkou. Upřímnému úsilí získat si její přízeň, stejně jako důvěru rodičů proto mnohé podřídil. Snažil se co nejčastěji jezdit do Dolní Rovně, z níž ona sama také pocházela. Osobní setkání však zprvu nahrazovaly dopisy, které ji z domova zasílal. Známost přesto postupně nabývala na vroucnosti, jak o tom svědčilo oslovování, které od původního “Velectěná slečno!” nabylo od ledna 1902 podoby “Milá Mařenko!” až nakonec vyústilo po dalším měsíci třeba ve zdvořilé “Milovaná Mášičko!”.

Více než pětaticetiletý muž si přitom uvědomoval, že jeho nastávající nemá ani zdaleka zažitý společenský ruch, který on tak dobře znal z Vídně. Dosavadní život ji z domova kromě malých Stěžer zavál pouze do Moravské Třebové, kde jako jediná dcera velkých sedláků chodila do posledních dvou tříd měšťanské školy, aby se naučila obstojně německy. Po dalším vzdělání ovšem netoužila, takže se jen těžko smířovala se zaměřením Prvního českého pensionátu pro dívky, do něhož alespoň na půl roku nastoupila poté, co jí po zasnoubení přijetí zařídil její nastávající manžel.³⁴⁾ Dokonce si rodičům přímo stěžovala, jak ji návštěva divadel, koncertů a výstav nemůže nahradit pobyt na usedlosti v klidné Dolní Rovni. Navíc byla pro svůj původ a zejména známost s významným mužem vystavena uštěpačným poznámkám svých spoluschovanek, ba i některých učitelek. Nechtěný pobyt v Praze ji potom zpříjemňovaly pouze schůzky se svým snoubencem, které však vzhledem k přísným školním předpisům byly nejen velmi zřídkavé, ale ke všemu se musely odehrávat za přítomnosti gardedámy, již po vzájemné dohodě byla manželka poslance za agrární stranu Karla Práška.

Navzdory značnému věkovému rozdílu i předcházejícím tak rozdílným životním zkušenostem vstoupila Marie Pýchová a František Udržal 22. července 1902 v dolnoroveňském kostele Maří Magdalény ve svazek

34) K protekčnímu zařazení své nastávající do pensionátu využil F. Udržal známosti se svým někdejší profesorem botaniky v Táboře dr. Sitenským, jenž se mezitím stal zemským školským inspektorem. Viz Udržalův dopis z 12. března 1902. In: *Morávková-Udržalová*, cit. dílo, str. 42-43.

manželský. Krátce po svatbě odjeli do císařské Vídně. Avšak více než miliónové město mladou paní mnoho nenadchlo. Až příliš okázalý ji připadal starobylý Hofburg, obdobně jako ještě novotou zářící budova poslanecké sněmovny.³⁵⁾ Nepříjemně se cítila rovněž ve společnosti, do níž ji uváděl manžel, byť on rád dával potom k dobrému, jak u jednoho z ministrů jeho choť vyvolala obdivná slova: “Sie ist eine echte deutsche Frau.”³⁶⁾

Po návratu domů se novomanželé začali zabydlovat na rodinném statku čp. 113. Parlamentní prázdniny ovšem brzy skončily, takže od září vzájemné soužití nahradily opět dopisy, chodící do Rovně zejména z Vídně, ale během poslaneckých pobytů ve východních Čechách též z nedalekých Pardubic, ba dokonce ještě z bližších Moravan. Situace se stávala stále obtížnější od příchodu roku 1903. Za doznívající zimy zemřel na zápal plic tatínek mladé paní František Pýcha a její tchýně na jaře ztratila zrak. František Udržal se tudíž musel rozhodnout, zda zůstane součástí politického dění nebo se za osobní správy statku bude plně věnovat své rodině. Ačkoli již v dopise z 27. listopadu 1902 své choti sliboval, že “budeš-li tomu chtít, stane se po Tvém přání a zůstanu pro vždy doma”,³⁷⁾ zdráhal se svoji nabídku naplnit.

Dál si všímal politického dění. Nemohlo mu tedy uniknout, jak oproti dosavadnímu stavu již hlavně zásluhou dr. J. P. Dvořáka k pevným programovým obrysům dospěla počátkem roku 1903 Česká strana agrární. Zahlcen však rodinnými starostmi a jistý si navíc svým zakotvením u mladočechů nedbal Udržal na její sjezdové provolání z 18. ledna, jímž se na něj i jemu podobné obracela s výzvou: “Postup stavovské politiky zadržení nelze a proto spravedliví a věcně myslící politikové nemohou zatracovati stavovskou organizaci, nýbrž musí ji vítati. Proto kdo máš dobrou vůli a jsi věrným synem svého stavu, nestůj opodál, nýbrž rozmnož naše řady, a nelíbí-li se ti u nás něco, porad’ a pomáhej působiti k tomu, by stavovské hnutí bralo se cestami správnými, totiž takovými, které lze považovati za cesty pokroku a prospěchu všeho národa.”³⁸⁾

Nepřestal se ani snažit, aby zůstal v povědomí parlamentu. Přestože neměl vždy čas chodit do předsednictva Ústřední jednoty řepářů a tedy

35) Vídeň v čase příjezdu novomanželů měla 817000 obyvatel a s připojenými obcemi 1341000. Hofburg coby sídlo habsburských velkovévodů je připomínán již na počátku 13. století, zatímco parlamentní budova byla v duchu antického řeckého stavitelství dokončena v roce 1883.

36) Na uvedený výrok vzpomíná Morávková-Udržalová, L.: cit. dílo, str. 51.

37) In: Morávková-Udržalová, L.: cit. dílo, str. 54.

38) Program České strany agrární 1903-1905, tiskl E. Beaufort v Praze, str. 13.

s ním ani nekoordinoval své počínání, postavil se ve Vídni velice ostře proti vládní předloze zákona, jímž měla být zavedena pro zemědělce nevýhodná cukerní daň. Obstrukce, znemožňující v roce 1903 pod jeho vedením po tři lednové dny a noci jednání říšské rady, však byla zlomena. Jistě též vzhledem k tomu, že Udržala sice podporovali všichni agrární poslanci, ale z řad mladočeských soupeřníků pouze kolegové Jaroš a Fořt.³⁹⁾

Teprve blížící se narození prvního potomka přimělo sedmatřicetiletého muže zřeknout se obou vykonávaných poslaneckých mandátů. Navenek se jednalo o vyjádření protestu vůči balkánské politice vlády,⁴⁰⁾ nicméně prvotní příčinou byly prosby mladé choti. Ta mu také 28. května 1903 povila dcerku Marii, avšak již záhy si měla uvědomit, jak se její muž vzdaluje svému vlastnímu poznání, že je “šťastný ten, kdo nevidí do bezedné studně veřejného života, neboť zůstane ušetřen pohledu na mnoho bláta a smetí”.⁴¹⁾ Navzdory svému mládí si uvědomovala, nakolik se mu každodenní život na statku, byť s rodinou, dlouhodobě nezamlouvá. Viděla na něm jen stěží zakryvanou touhu znovu se aktivním politickým vystupováním vrátit do středu společenského dění.

Samotný Udržal skutečně velice pečlivě sledoval, jak se v jeho volebních krajích vyvíjí situace poté, co v nich v létě 1903 byly vypsány doplňující volby na poslanecká křesla, jichž se zřeknul i proti vůli vůdců svobodomyšlné strany.⁴²⁾ Nejpodrobněji viděl do poměrů na Pardubicku. Jeho vlastní strana daný obvod nehodlala opustit, a proto pověřila JUDr. Janovského, aby v něm pro ni křeslo v říšské radě obhajoval. Pro sebe ho však chtěla získat rovněž strana agrární. Dokonce i tehdy, když její oblastní organizátor Jan Markalous odmítl kandidovat na křeslo, uvolněné ve Vídni svým dlouholetým přítelem. Vedení agráriků se však nevzdalo a nakonec do úrodného Polabí vyslalo svého jihočeského předáka Josefa Švejka. Ten společně se svými příznivci postupoval vůči mladočeskému protikandidátovi natolik rázně, až ho velmi brzy donutil stáhnout svoji kandidátku.

39) K průběhu zmíněné obstrukce srovnej Frankenberger, O., Kubíček, J. O.: cit. dílo, str. 134.

40) Dané odůvodnění zdůrazňuje např. redakční článek, věnovaný Udržalovi ve sborníku *Krajem Pernštýnů*, roč. XVI (1935-1936), str. 69.

41) Uvedený názor vyjádřil F. Udržal v dopise své nastávající ženě z 12. prosince 1901. In: Morávková-Udržalová, L.: cit. dílo, str. 29.

42) Dcera Udržalova potvrzuje tehdejší vztah mladočechů k otci následovně: “Je dochované velice uctivé vyznání Národní strany svobodomyšlné poslané otci se značnou žádostí, aby mandáty neskládal...” (cit. dílo, str. 59). Autorovi se však existenci zmíněného dokumentu nepodařilo ověřit, nicméně dá se předpokládat.

Místní činitelé svobodomyšlné strany ovšem nechtěli pole jen tak vyklidit. Zcela otevřeně začali Udržala žádat, aby jejich stranu v doplňovacích volbách přece jenom zastupoval. Ten jim vyhověl, byť se ještě před jeho definitivním rozhodnutím objevily mezi voličstvem letáky, obviňující ho, že svůj souhlas podmínil příslibem jisté “sinekury”, tedy v podstatě výnosné, ale téměř bezpracné funkce. Aby zveřejněnému obvinění čelil, vstoupil nakonec do předvolebního klání jako bezpartijní svobodomyšlný kandidát.⁴³⁾

Díky uvedenému postupu si na své straně Udržal uchoval přízeň mladočeských činitelů. Zároveň se tím přiblížil členům agrární strany. Zvláště těm, kteří s ním před osmi lety spoluzakládali na Pardubicku Politickou selskou jednotu a v předchozích volbách ho podporovali coby svého zemědělského kandidáta. Ani nyní neztratil jejich důvěru, i když pro ně měl být jediným vhodným reprezentantem jeho spolužák z doby tábořských studií i přítel z důstojnického vojenského cvičení Josef Švejek. Tak se stalo, že ten dokonce ještě po letech vzpomínal, jak tehdy velkou utrpěl volební porážku.⁴⁴⁾

Stejně tak úspěšně vedl Udržal za pozornosti tisku svoji kampaň za znovuzískání poslaneckého mandátu zemského sněmu. Lounsko ho na podzim roku 1903 sice přivítalo pošmourným počasím, ale především odhodláním jeho dosavadních stoupenců, ochotných mu poskytnout na předvolební kampaň dokonce i peníze. Po rozhodujících schůzích v polovině listopadu, například v Citolibech, již nebylo nejmenších pochyb, kdo bude venkovské obce dolního Poohří v Praze zastupovat.⁴⁵⁾

S pocitem velkého zadostiučinění se František Udržal vrátil do lavic říšské rady. Nepodceňoval ani možnosti nabízející se mu k činnosti v českém sněmu, nicméně vídeňský parlament mu byl vzhledem ke své větší působnosti mnohem bližší. Byl si přitom natolik vědom přesvědčivosti svého vítězství, že sice vstoupil do mladočeského poslaneckého klubu, ale v něm byl vpravdě enfant terrible. Sblížil se totiž s hrabětem Vojtěchem Šternberkem, jenž se také coby samostatný poslanec za Královéhradecko nechtěl podřizovat žádné stranické disciplíně. Vytvořili tudíž spolu dvojici,

43) V rozporu s uvedenou skutečností přisuzuje historik A. Klimek Udržalovi členství v agrární straně již dokonce před rokem 1903. Nezpochybnuje totiž věrohodnost Masarykova záznamu, podle něhož mu Udržal sdělil, že byl v roce 1903 vyloučen z agrární strany. Klimek, A.: *Boj o Hrad*, I, Praha 1996, str. 363.

44) Srovnej Švejek, J.: *Moje vzpomínky-Františku Udržalovi*, Východočeský republikán, 3. ledna 1936.

45) Atmosféru a částečně též průběh volební kampaně na Lounsku přiblížil F. Udržal své choti zejména v dopisech ze 14. a 22. listopadu 1903. In: Morávková-Udržalová, L.: cit. dílo, str. 60-61.

jíž se v parlamentních kuloárech začalo říkat “Zwei Männer Partei”. Oba muže snad nejvíce spojovala odvaha hájit své názory a výroky souboji, přičemž dokonce při jednom z nich dělal dolnoroveňský plebejec svému kolegovi sekundanta s Josefem Švejkem, jehož ve volbách nedávno porazil.

Častolovický hrabě se stával navzdory svému dosavadnímu životu, během něhož coby cestovatel poznal kromě Evropy též severoamerický kontinent a jižní Afriku, stále svébytnější politickou osobností, byť mu František Udržal v dopise své choti z 10. března 1904 prorokoval: “... z hraběte Šternberka asi velký politik nebude, ale snad se mi přece podaří udržet jej na povrchu.” Spojenectví šlechtice vlastního rozlehlé panství s majitelem starobylého, ale přece jenom nepoměrně menšího selského gruntu bylo ovšem dočasné. Každý z nich začal také záhy hledat vlastní způsob, jak si uchovat vyhlídky na trvalou politickou kariéru.⁴⁶⁾

František Udržal se skutečně svého zapojení do parlamentního dění nechtěl zřít. Podřizoval mu nadále i svůj soukromý život. Jen zřídka vystupoval na železniční stanici v Moravanech, aby do Dolní Rovně došel pěšky nebo přisednul do vlaku, s nímž by se do ní podle jízdního řádu dostal za pouhých sedm minut.⁴⁷⁾ K častějším návštěvám ho ani nepobídlo, když se mu rodina přesně po roce od narození dcerky Marie rozrostla 28. května 1904 o prvorozeného syna Jiřího. Manželka se dokázala bez těžkostí vyrovnávat s péčí o děti a navíc se otec stále ještě těšil dobrému zdraví, takže sám stačil na hospodářství, aniž by potřeboval na něm jeho přítomnost.

Bez výraznějších výčitek se tak Udržal mohl věnovat politickému dění, jehož středobodem se stal již zcela nepopíratelně požadavek zavedení všeobecného, rovného, přímého a tajného volebního práva v Předlitavsku, byť jenom pro muže. Z politických stran nejdůrazněji daný nárok tlumočila již od svého heinfeldského sjezdu z přelomu let 1889/90 sociální demokracie, nicméně ani pro některé další nebyl nepřijatelný. Mladočeši ho například iniciativou J. Slavíka předestřeli v poslanecké sněmovně již 17. března 1893, avšak zůstali pouze spíše v rovině proklamací, nežli bojového prosazování. Obdobně postupovaly i jiné české politické reprezentace, z nichž třeba národně sociální se k němu přihlásila na ustavujícím sjezdu své strany v dubnu 1898. Zato staročeská si od něho uchovávala

46) Oproti Udržalově předpovědi ovšem V. Šternberk porazil v parlamentních volbách r. 1907 i bez jeho pomoci agrárního kandidáta. Zmíněný dopis publikovala Udržalová-Morávková, L.: cit. dílo, str. 61.

47) Dolní Roveň měla nádraží od roku 1899, kdy byla dokončena regionální železniční trať spojující Moravany s Borohrádkem.

patrný odstup, třebaže už v roce 1871 požadovala částečnou reformu kuri-
ového volebního systému.

Obdobně agrární předáci se nedokázali ve svém prvním programovém prohlášení smířit s tím, že by na venkově směli volit rovněž ti, kteří vlast-
nili jen zanedbatelná hospodářství nebo dokonce jen za mzdu pracovali na
velkých statcích. Teprve po odeznění počtem svých účastníků velmi úspěšné
generální stávky, vyhlášené k prosazení volební reformy sociální demo-
kracií,⁴⁸⁾ změnili vpravdě sebevražedný postoj. Na sjezdu stranických
důvěrníků 3. prosince 1905 ustoupili tlaku Švehlova a přijali jednoznačný
závazek: “Se vši rozhodností domáhati se budeme toho, aby zavedeno bylo
všeobecné, rovné, tajné a přímé hlasovací právo do sborů zákonodár-
ných...”. Zároveň však již kromě jiného s nemenším důrazem žádali, aby
“úprava práva hlasovacího a řádu volebního stala se takovým způsobem,
aby byl dán náležitý výraz početnosti a poplatnosti národa českého”.⁴⁹⁾

Do roviny projednávání osnovy volební reformy se tak přenesly před-
chozí jazykové spory česko německé. V únoru 1906 vládou parlamentu
předložený návrh příslušného zákona totiž nerespektoval národnostní slo-
žení obyvatelstva v Čechách. V německých volebních okresech měl třeba
jeden poslanecký mandát do říšské rady připadnout na čtrnáct tisíc voličů,
zatímco v českých na šedesát tisíc. Současně byla porušena zásada rovno-
cenného zastoupení měst a venkova, když se v Praze uchazeč o poslanecké
křeslo měl obracet průměrně na dvacet sedm tisíc voličů a ve venkovských
oblastech na bezmála osmdesát tisíc. Zcela očividně se jednalo o výrazné
popření spravedlivého parlamentního zastoupení, přesto se mladočeská
strana, k níž měl Udržal stále ještě nejbližší, zřetelně klonila k tomu, aby
vládní návrh byl postoupen příslušnému sněmovnímu výboru, což se také
nakonec naplnilo 23. března 1906.

Naproti tomu agrární strana zahájila vůči vládní osnově volebního
zákona velmi tvrdý boj, který dokázala z půdy parlamentu přenést rovněž
do těch oblastí venkova, které v poslanecké sněmovně reprezentovali právě
i mladočeští poslanci. V důsledku toho jim z četných schůzí rolníků byly
posílány výzvy, aby se svých mandátů vzdali, ať již se mělo jednat o JUDr.
Pacáka nebo dokonce JUDr. Grégra a další. Výjimkou neměl být ani jejich
kolega z Pardubicka, před nímž tak znovu naléhavě vyvstala otázka vlastní
politické budoucnosti.

48) Například v Praze 28. listopadu 1905 demonstrovalo na sto tisíc osob
a ve Vídni kolem tří set tisíc.

49) Program České strany agrární ... , cit. dílo, str. 28.

Samo agrární hnutí již v českých zemích v čase Udržalovy politické křížovatky překonalo organizační, a tím do jisté míry též názorovou a taktickou nejednotu. Německá agrární strana sice od svého vzniku roku 1905 lpěla na své samostatnosti, zato agrární strana pro Moravu a Slezsko, založená 27. prosince 1904 v hanácké metropoli Olomouci, se 16. května 1905 sloučila s Českou stranou agrární. Přijaly společný název Československá agrární strana a vytvořily jednotný ústřední výbor, v němž si k dosažení rozhodujícího vlivu vytvářel předpoklady Antonín Švehla, dvaatřicetiletý rodák z jednoho nejstarších hostivařských statků.

František Udržal byl již natolik vyzrálou politickou osobností, že ho mladočeši ztratit nechtěli. Jejich svobodomyšlná strana se ovšem stále více odpoutávala od českého venkova. Potvrdila to její reorganizace, při které do ní na počátku roku 1906 vstoupilo na sto příslušníků mladé inteligence, z nichž se řadili k nejznámějším Z. V. Tobolka a A. Rašín.⁵⁰⁾ Svou politickou orientací posílili ve straně společně s dalšími postavení K. Kramáře, který se po léta už naopak hlavně svým osobním životem Udržalovi vzdaloval. Mimo jiné také tím, že se mu ho přes veškerou snahu nepodařilo k vlastní rodině připoutat sňatkem s příbuznou své ženy, vlastníci velké panství na černomořském Krymu.⁵¹⁾ Ani názorově k sobě nesměřovali, poněvadž pro jednoho zůstávalo základem politických aktivit tlumočení zájmů především neproletářského městského obyvatelstva, zatímco druhý se neodpoutával od zájmů rolnického stavu.

V nabízející se změně stranické příslušnosti nespatořoval Udržal problém mravní. Přechod poslanců z jedné strany do druhé a zejména jejich podíl na zakládání dalších politických subjektů nebyl tehdy krokem neznámým.⁵²⁾ Sám byl navíc přesvědčen, že “větší nebo menší životní cena člověka spo-

50) Zdeněk Václav Tobolka (1874-1951) se později ve funkci ředitele knihovny Národního shromáždění Československé republiky v Praze věnoval historickým a archivním studiím. Alois Rašín (1867-1923) byl v devadesátých letech 19. století významným představitelem tzv. Omladiny. Stál u zrodu československého státu a řídil jeho ministerstvo financí až do 5. ledna 1923, kdy na něho byl spáchán atentát, jehož zraněním podlehl 18. února 1923.

51) Na snahu K. Kramáře vejít v příbuzenský vztah k Udržalovi upozorňuje Morávková-Udržalová, L.: cit. dílo, str. 26.

52) Např. T.G. Masaryk byl v letech 1891-1893 členem poslanecké sněmovny za stranu svobodomyšlnou, zatímco hlasy sociálně demokratických voličů se jím stal po volbách z roku 1907 a 1911. Sám přitom v roce 1905 založil Českou lidovou stranu (realistickou), která spojením s Pokrokovým občanským klubem pro Pardubice a Chrudimsko (zal. v říjnu 1904 A. Hajnem) dala 21. ledna 1906 vzniknou České straně pokrokové.

čívá v jeho více nebo méně plastické duši”. Podle svého dlouhodobého vnitřního přesvědčení se tedy ani nemohl zpronevěřit vlastnímu dřívějšímu prohlášení: “Kdybych byl poslední myši na mladočeské lodi a loď ta tonula, přece se nestane, abych ji opustil.”⁵³⁾ Trvale byl totiž přesvědčen, jak hlavně “duše, která se ve všech životních polohách přizpůsobí daným poměrům, jest ceny nezměrné”.⁵⁴⁾

Odpovídalo tudíž Udržalovu osobnímu vyznání, že zcela rázně začal v polovině první dekády dvacátého století přehodnocovat své stranické zakotvení. Předně viděl, jak svobodomyslná strana ztratila svým přístupem k realizaci volební reformy podporu valné části dosud jí věrných venkovských voličů. Stejně tak si uvědomoval, že je svým postupem naopak k sobě přilákali agrárníci, byť ani oni již netrvali na tom, aby se volební reforma přenesla rovněž na zemské, okresní a obecní volby, což si koneckonců nepřál ani on.

Vyhodnocení politické orientace venkovského obyvatelstva vedlo Udržala k poznání, že by pro něj do budoucna bylo nejlepší, kdyby se již bez dlouhých prodlev stal plnohodnotnou součástí agrárního hnutí. Jeho náruč mu otevíralo několik skutečností. Předně mu mohl hodně co nabídnout. Hlavně svůj vliv v melioračních družstvech, které systematicky pomáhal zakládat hned od vstupu do politiky. Navíc právě v roce 1906 v něm dozrálo přesvědčení založit pro ně zastřešující Meliorační svaz pro Čechy, k čemuž také začal bezodkladně vytvářet organizační předpoklady.

Ve vyhlédnuté straně se sice Udržal ani zdaleka nemohl zařadit mezi její “otce zakladatele”, přesto mu nehrozilo, že by za nimi stál někde v posledních řadách. Mohl totiž těžit z toho, že v ní navzdory již šestileté existenci bylo stále málo těch, kdo by se i podle slov pamětníků tehdy “dovedli na veřejných schůzích alespoň ujmout slova”. Ještě více potom postrádala ty, kteří by jako on dokázali na shromážděních “bojovat, uchvátit, vzbudit nadšení a věst”.⁵⁵⁾ Kromě toho již dokázal natolik kultivovat

53) Vzpomenutý výrok F. Udržala o věrnosti svobodomyslné straně převzal A. Klímek do své publikace *Boj o Hrad z paměti E. Hrubého*. Jeho autenticitu sice částečně zpochybňuje, avšak zároveň mu dodává hodnověrnosti, když na adresu Udržala konstatuje: “Slovo nedodržel.” *Klímek, A.*: cit. dílo, II, str. 181.

54) Citované osobní krédo vyjádřil Udržal v obsáhlém dopise M. Pýchové ze 4. prosince 1901. In: *Morávková-Udržalová, L.*: cit. dílo, str. 30-32.

55) Tehdejší situaci v agrární straně, stejně jako Udržalovy řečnické schopnosti zachytil jeho pozdější stranický kolega F. Kroužel ve vzpomínkové stati *F. Udržal a začátky našeho dorostového hnutí, Východočeský republikán*, 3. ledna 1936.

své parlamentní vystupování, že se vedle okázalých akcí, jako byly soubory a násilnické obstrukce, začal prosazovat též v běžné práci poslaneckých výborů. Nesporně v tom sehrávala významnou úlohu jeho výborná znalost němčiny, umožňující mu zcela bezprostředně a věcně zasahovat do diskusí, řešících v nich nejen národnostní problematiku, ale třeba rovněž rozpočtovou. Dlouhodoběji se také zapojoval do projednávání armádních otázek, zejména na jaře 1903 při schvalování vládní branné předlohy. Tím vším mohl být pro agrární předáky cennou posilou, o níž stálo za to usilovat.

Ke konečnému Udržalovu rozhodnutí, s kým spojit svoji politickou budoucnost, došlo poté, co se v Rohovládově Bělé na Přeloučsku setkal s východočeskými agrárními činiteli F. Hybšem a V. Linhartem.⁵⁶⁾ Ti v něm neviděli možného konkurenta ve stranických funkcích, ale naopak v něj vkládali naděje, že je bude důrazně zastupovat v pražském ústředí. Ctili v něm předáka, z jehož autority budou mít sami politický prospěch. Zároveň by jim ovšem nebylo ani proti mysli, kdyby snad svůj prokazatelný zájem o rozvoj domovské Dolní Rovně rozšířil také na některé další obce regionu a tím jejich obyvatele připoutal k agrárnímu proudu.⁵⁷⁾

Oblastní, stejně jako vrcholoví představitelé si tedy nekladli žádné podmínky, které by měl Udržal splnit, aby byl přijat do agrární strany. Ani on sám nevyslovil vůči nim jakékoliv podmínky. To mu v březnu 1906 umožnilo oznámit, že v poslanecké sněmovně říšské rady vystupuje z klubu svobodomyšlné strany a přechází do agrárního.⁵⁸⁾ Současně svého poslance mladočeši ve prospěch svých protivníků ztratili v pražském zemském sněmu. V žádném případě se však zmíněnými kroky neuzavřela před čtyřicetiletým mužem cesta k všestranným parlamentním aktivitám, ba spíše naopak.

56) Schůzku v Rohovládově Bělé, mylně spojovanou s Českou Bělou, zmiňuje její účastník F. Hybš v článku Šlechtný selský zápasník, Východočeský republikán, 3. ledna 1936.

57) K prosazování zájmů své obce Udržal využíval kontaktů, které navázal z titulu svých poslaneckých funkcí. Např. o postupu, který by měl roveňský obecní úřad podniknout pro zřízení poštovního úřadu, v dopise své choti z 28. ledna 1903 uváděl: "Žádost o zřízení poštovního úřadu nechť podají na ředitelství pošt a telegrafů do Prahy, Jindřišská ulice. Kdyby měl někdo cestu do Prahy, nechť se staví u poštovního rady Wáchy nebo u Stránského." In: Morávková-Udržalová, L.: cit. dílo, str. 56.

58) Společně s F. Udržalem přešel tehdy z mladočeského do agrárního klubu ještě poslanec V. Dvořák.